

The implementation of the competence model of STEM-education takes place through the implementation of STEAM-projects. The project as a means of implementing STEAM-education allows to organically integrate the knowledge of students from various disciplines while solving real problems, conditions their practical use, generates new ideas, forms all necessary life competencies, in particular, multicultural, speech, informational, social. The implementation of STEAM-projects by gifted student youth serves as a complex technology, a special culture of support and assistance to the child in solving the question of his place in society. STEAM-projects are not only educational, but also experimental and research in nature, as there are certain requirements for the implementation of such projects: relevance of the project topic, its specification, focus on solving a defined problem; a teacher is a manager, organizer, consultant, project tutor who corrects students' work without interfering in the research process itself; availability of a suitable research environment, conditions for conducting a student experiment; manifestation of critical thinking, creativity, research skills, initiative and innovative decision-making.

It was determined that an important task of modern general secondary education is to create conditions for the activation and development of intelligence, intuition, easy productivity, creative thinking, reflection, analytical and synthetic abilities and skills of the younger generation, taking into account the needs and capabilities of each child. It was found that the implementation of STEAM-projects contributes both to the formation of research competence and the development of scientific and research activities of gifted students, as well as to the successful process of their upbringing, socialization and self-realization.

Keywords: STEAM-education; STEAM-project; giftedness; student youth; research activity.

Стаття надійшла до редколегії 14 листопада 2022 року

УДК 378.011.-051:78

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(29\)-86-98](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(29)-86-98)

Аніщенко Наталія,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0003-4823-9750>

Ласкова-Ярмоленко Анастасія,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-2530-5586>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація.

У статті доведено актуальність зазначеної проблеми, здійснено аналіз наукової літератури щодо особливостей формування творчого мислення в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. З'ясовано сутність, зміст і структуру творчого мислення вчителя музики, виокремлено базові характеристики професійно-педагогічного мислення; уточнено визначення поняття «творче мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва» як складової його методичної та загальнопрофесійної компетентності.

Доведено, що творче мислення майбутнього вчителя є опосередкованим й узагальненим поняттям пізнання дійсності, що інтегрує в собі комплекс знань та сприяє виявленню умов, конструктивних шляхів і засобів мисленнєвого розвитку особистості. Творче мислення є синтезом мисленнєвої діяльності вчителя музики, де пріоритетом визначено його професійне спрямування на професійну творчому методичну діяльність. Зазначено, що, на відміну від репродуктивного, розвинене творче мислення актуалізує мотиваційно-творчу активність майбутнього вчителя музики, яка виявляється в органічній

єдності з високим рівнем розвитку творчих здібностей, що дає йому змогу досягати значущих практичних результатів. Схарактеризовано структурні компоненти організації змісту творчого мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва, визначено функції професійного мислення та компетенції, що характеризують його професійну діяльність,

Ключові слова: когнітивна діяльність; творче мислення; професійна підготовка; методична компетентність; музичне мистецтво.

Радикальні реформи системи вітчизняної освіти зумовлені комплексом чинників, серед яких – соціально-економічні зміни, що пов'язані з оптимізацією демократичних процесів, ринкових відносин у всіх сферах життєдіяльності, а також інтеграцією національної освітньої системи в європейський освітній простір. Ці чинники передбачають внесення певних змін у систему професійної підготовки вчителя, з огляду на сучасні запити ринку освітніх послуг, вимоги, які ставляться до сучасного педагога, забезпечуючи його мобільність, гнучкість, адаптивність до освітньої ситуації, що постійно змінюється.

Професіоналізм учителя не може розвиватися за наперед визначеними стандартами та технологіями, рецептами розв'язання педагогічних проблем і педагогічних ситуацій. Саме тому сучасні тенденції розвитку освітньої галузі передбачають збільшення творчого, особистісно-орієнтованого компонента в структурі професійної діяльності вчителя, а відтак – і в системі його професійного становлення. Перетворення традиційних знань, умінь використовувати їх на практиці за заздалегідь визначеними моделями та технологіями в професійно-педагогічні компетенції визначає необхідність створення навчальних ситуацій, у яких актуалізується суб'єктна позиція студента, його мисленнєва діяльність.

Сучасні дослідники зазначають, що мислення – вершина серед усіх видів діяльності людини. І лише в тому випадку, коли мислення стає вищим ступенем духовної діяльності, знаряддям орієнтування в житті та професійній діяльності, воно стає успішною «передумовою всякої іншої психічної діяльності», а отже, і передумовою становлення особистості [3]. Мислення функціонально тісно пов'язане з такими поняттями, як розвиток та особистість, виявляючи їхню взаємозалежність і взаємозумовленість. Адже засвоєння лише тоді призводить до розвитку, коли відбувається оволодіння способами та формами мислення. Розвиток сфери освітньої діяльності всіх рівнів, загальні тенденції переходу на технології компетентнісної освіти, професійної підготовки майбутнього вчителя свідчать про активізацію досліджень мисленнєвої діяльності суб'єкта навчання, пошуки способів підвищення її продуктивності. Для з'ясування сутності, змісту та структури творчого мислення майбутнього вчителя музики необхідно звернутися до трактування сутності мислення з позиції різних наук, оскільки інтегрально вони забезпечують розуміння мислення як феномену та процесу. Це надасть можливість забезпечити адекватне управління ним у процесі організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Філософська, психологічна, педагогічна, музикознавча наукова література, що присвячена проблемі мислення, свідчить про його багатогранність і складність. З огляду на це, доцільно проаналізувати різні підходи до визначення поняття для з'ясування характеристик мислення, найбільш значущих із точки зору конкретної науки. «Філософський енциклопедичний словник» сутність мислення визначає як «результат відображення в сукупній духовній культурі людства природних і соціальних явищ. До змісту мислення входять всі різноманітні визначення дійсності, відтворювані свідомістю, зокрема її загальні зв'язки та відносини, а останні за певних умов набувають специфічні логічні функції, виступають як форми мислення» [11, с. 621–622].

Визначаючи сутність та функціональне призначення мислення як процесу і діяльності науковці стверджують, що суспільно вироблених правил у вигляді знань (які виконують роль «знаряддя виробництва», мисленнєвого оснащення для здійснення мисленнєвої діяльності) недостатньо для здійснення мислення, оскільки вони є узагальненими, а ситуації – одиничні. Тому важливого значення набуває вивчення мисленнєвої здібності суб'єкта пізнання, відмінної від спеціальних знань, навичок і вмінь.

Досліджуючи структуру розумової, мисленнєвої діяльності, науковці відзначають, що аналіз «стратегій» людського мислення не може бути здійснений без урахування особистісної спрямованості мислячого суб'єкта, що особистісний сенс є реальним функціональним утворенням, включеним у процес управління пошуками вирішення завдання [2; 4; 8; 10]. Аналіз зазначених філософських позицій щодо сутності, особливостей мисленнєвої діяльності надає можливість акцентувати на функціях мислення в структурі пізнавальної діяльності, які відповідають за: індивідуальне, особистісне орієнтоване відтворення дійсності, що пізнається; трансформацію знань на рівень практичних орієнтирів для застосування в кожній конкретній ситуації. Це дає підстави стверджувати про провідну роль мисленнєвої діяльності людини відносно до практично-предметної діяльності, що зумовлює необхідність вивчення логіки та домінантних характеристик мислення не лише в усіх сферах людської діяльності, а і поглиблено вивчаючи специфіку кожного її різновиду.

У психолого-педагогічній літературі представлено результати фундаментальних досліджень, які визначають значення мислення, мисленнєвої діяльності як в процесі професійного становлення педагога, так і в процесі його майбутньої професійної діяльності. Варто звернути увагу на зв'язок мислення та розвитку з особистістю вчителя. Ще К. Ушинський зазначав, що лише особистість може впливати на розвиток і визначення особистості. Натомість О. Рудницька вбачає сутність майстерності вчителя в тому, щоб найкращим чином використовувати свої особистісні якості та здібності в педагогічному процесі [10].

Характеризуючи риси сучасного вчителя, дослідники підкреслюють, що специфічність мислення, зумовлена нестандартністю, складністю, динамізмом ситуацій його професійної діяльності: постійна спрямованість розумових процесів на вирішення педагогічних завдань, актуалізація одних і тих самих комплексів знань, стратегія і тактика професійної поведінки та діяльності вчителя задають його мисленню своєрідного характеру, формують неспецифічний для інших професій склад розуму.

Особливості мисленнєвих процесів у структурі професійної підготовки вчителя мистецьких дисциплін досліджували педагоги та психологи.

На думку Н. Нічкало педагогічна спрямованість мислення є вищою формою активного та цілісного відображення педагогічного процесу в свідомості педагога, яка полягає в цілеспрямованому опосередкованому й узагальненому пізнанні суттєвих зв'язків і відношень педагогічних явищ та їх прогнозування, а також в досягненні законів професійної діяльності [8].

Питання професійного мислення вчителя відображені в працях дослідниці Н. Гузій, яка на основі фундаментальних положень педагогічної науки доходить важливого висновку: дві особливості мисленнєвої діяльності педагога – оволодіння предметом викладення та мистецтвом його переказування – найтіснішим чином пов'язані одна з одною, що надає значною мірою всій мисленнєвій діяльності вчителя типово педагогічного характеру [2]. Взаємозв'язок мисленнєвих процесів і творчої діяльності педагога простежується також у дослідженнях А. Козир, В. Лабунець, Г. Падалки, О. Пехоти, О. Ростовського, О. Рудницької, які розглядають мислення як загальну здатність особистості, що забезпечує операційну основу в досягненні цілей навчання. Розвивати мислення – означає цілеспрямовано керувати процесом порівнявального засвоєння знань, навчати прийомам мисленнєвої діяльності та деяким методам наукового пізнання, адаптованим до віку учнів, виховувати мотиви учіння і на цій основі світогляд.

Узагальнюючи вищезазначені позиції науковців у трактуванні сутності професійно-педагогічного мислення в навчальному процесі, можна дійти висновку, що вони є логічним продовженням концептуальних філософських позицій трактування поняття, причому акцентується на специфіці діяльності, у рамках якої воно функціонує. Трактування сутності мислення, представлене в літературі, визначає таку його структурну організацію:

- 1) знання як результат процесу пізнання дійсності, адекватне її відображення у свідомості людини у вигляді уявлень, понять тощо;
- 2) процеси, або логічні операції, тобто те, як мислення здійснюється, механізми мислення – порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, конкретизація;

3) форми мислення – судження, умовивід, визначення понять, індукція, дедукція.

Аналіз літературних джерел дає змогу виокремити такі базові характеристики професійно-педагогічного мислення, які співвідносяться з його структурною організацією:

- мислення є вищою формою активного та цілісного відображення педагогічного процесу у свідомості педагога;

- предметом мислення є цілеспрямоване пізнання й узагальнення суттєвих зв'язків і відношень педагогічних явищ, процесів;

- мислення як інструмент оволодіння предметом і мистецтвом викладання;

- мислення як операційна основа досягнення цілей навчання.

Закономірно, що актуалізація мисленнєвої діяльності студента, яка інтегрує в собі представлені вище характеристики, забезпечує компетентнісний підхід як до процесу навчання у ЗВО, так і до майбутньої професійної діяльності, витісняючи інформаційно-репродуктивний підхід, за яким педагог більшою мірою працює за визначеними схемами та стереотипами. Це надає можливість сформулювати загальне філософське уявлення про логіку професійно-педагогічного, предметного, методичного, музичного, творчого мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва, як процес поетапної трансформації отриманих студентом знань у конкретні практичні орієнтири, що дають змогу професійно грамотно формувати педагогічну діяльність. У цьому аспекті мислення постає головним інструментом аналізу й осмислення змісту навчання і перетворення їх на усвідомлені уявлення, поняття, які допомагають не лише зрозуміти сутність педагогічних явищ і процесів, які формує вчитель, а й видозмінювати їх, корегувати, максимально враховуючи характеристики кожної конкретної навчальної ситуації.

Аналізуючи літературні джерела, важливо було з'ясувати сутність та функціональне призначення мислення в структурі професійної підготовки вчителя, а також зрозуміти природу мислення в контексті різних аспектів його професійної діяльності, що надає можливість дослідити основи розвитку творчого мислення як такого, що визначає якість практичної педагогічної діяльності вчителя.

Сформулювати комплексне уявлення про мисленнєву діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва уможливорює аналіз різних його видів, які об'єктивуються в процесі його професійної підготовки. Будь-який вид мислення (професійний, методичний, творчий) не означає окремий вид мислення людини і не протиставляється йому, а скоріше вказує на спрямованість, стиль, логіку мислення. Мислення має рефлексивну природу, є аналітико-синтетичною діяльністю, яка здійснюється під впливом об'єктивних факторів зовнішнього середовища, внутрішньої суб'єктної роботи детермінованої особистісними особливостями та потребами відповідного виду та форми діяльності. Таким чином, мисленнєву діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва варто розглядати в контексті різних рівнів і типів мислення: загальнопрофесійного, педагогічного, методичного, музичного, творчого а також специфіки мисленнєвої діяльності в рамках вивчення різних циклів навчальних дисциплін у їх природних взаємозв'язках і взаємозалежностях.

Ефективність і результативність освітнього процесу в школі залежить від рівня розвитку творчо-методичного мислення вчителя (як специфічного різновиду педагогічного мислення), що реалізується в процесі опрацювання навчального матеріалу, засвоєння знань.

Ми розглядаємо *творче мислення майбутнього вчителя* музичного мистецтва як складову його методичної компетентності, яка виступає складовою загальнопрофесійної компетентності.

У психолого-педагогічній літературі представлені різні варіанти трактування поняття «методична компетентність». Сутність методичної компетентності вчителя А. Кузьмінський визначає як комплекс методичних знань, умінь і навичок, які є індикатором визначення готовності вчителя до реалізації завдань педагогічної освіти з урахуванням майбутньої сфери професійної діяльності та предмета спеціалізації спеціальності. «Методична компетенція складається не лише з сукупності предметних знань, методичних навичок і вмінь, але також із властивостей особистості вчителя, що формуються в процесі розвитку творчого мислення, включаючи механізм методичної рефлексії в курсі методики викладання предмета» [5, с. 119–124].

Аналіз поданих вище визначень поняття «методична компетентність учителя» свідчить як про їх спільну основу та базові характеристики, так і про відмінності, які є результатом дослідження специфіки методичної компетентності, враховуючи різні навчальні дисципліни, а також різні предмети дослідницьких інтересів авторів.

Порівняльний аналіз дає змогу виділити фундаментальні ознаки, які є найбільш важливими для осмислення сутності творчого мислення вчителя музики в процесі його професійної підготовки, інструментально-виконавської підготовки як її складової:

- методична компетентність трактується як симбіоз методичної культури, творчо-методичного мислення, методичної творчості та мобільності;
- методична компетентність постає індикатором, інтегральною здатністю майбутнього педагога розпізнавати, аналізувати та знаходити оптимальний шлях вирішення кожної конкретної навчальної ситуації;
- методична компетентність формується в процесі творчого мислення;
- предметно-методичні знання, уміння, навички, інтегровані з особистісними якостями, індивідуальним досвідом і стилем діяльності, виступають змістово-технологічною основою формування методичної компетентності.

Методична компетентність вчителя забезпечує результативність процесу навчання учнів, оскільки дає змогу з наукової точки зору визначати і реалізовувати принципи, зміст, форми, методи і засоби навчально-педагогічної діяльності. Вона охоплює вміння вчителя здійснювати традиційну педагогічну діяльність; планування та побудову педагогічного процесу; проєктування навчально-матеріальної бази педагогічного процесу; виконання системи дій, спрямованих на включення учнів у різні види діяльності; становлення педагогічно доцільних відносин вчителя з учнями, іншими вчителями школи, батьками, а також уміння проєктувати та конструювати педагогічні інновації, тобто професійно відбирати зміст інновації, проєктувати реалізацію цього змісту через застосування сучасних педагогічних технологій, прогнозувати очікуваний результат, який може бути отриманий у ході реалізації інновації, описувати критерії оцінювання ефективності спроектованої інновації.

Зв'язок методичної компетентності вчителя з творчим мисленням полягає у взаємозалежності міри сформованості обох. Отже, *творче мислення вчителя музики* – це особливості розумової діяльності, зумовлені характером і видом професійної праці; це певне бачення викладачем процесу конструювання та організації навчання з конкретної дисципліни. У творчому мисленні, як у багаторівневому явищі, відображаються конкретні настанови, психолого-педагогічні знання, професійно-особистісні якості, способи розумових і практичних дій.

Відповідно до аналізу та виділених базових характеристик, *методичну компетентність майбутнього вчителя музики* трактуємо як сформованість базових методичних знань, умінь на особистісно-орієнтованій основі, що визначають інтегральну здатність до творчої професійної діяльності, моделювання навчально-виховних ситуацій в умовах, що постійно змінюються з максимальним врахуванням потенціалу та перспектив музичного розвитку кожного, а також здатність учителя до професійного, особистісного саморозвитку.

Зазначені вище характерні риси методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва, свідчать про особливу роль мислення як складової і головного інструмента її формування. Саме з цієї позиції можна визначити базові підходи до трактування змісту, функціонального призначення, структурної організації творчого мислення студента. Відтак, творче мислення постає інтеграційним критерієм методичної культури вчителя музики. Актуалізується проблема стосовно навчання музичної творчості, що характеризується потребою знайти методично обґрунтовані методи та прийоми роботи з кожним, створити умови для розкриття його індивідуальності, потенціалу музичного розвитку.

Творче мислення є досить складним об'єктом дослідження, має багато детермінант і залежить як від знань, так і від розвитку аналітичних механізмів, їх систематизації, актуалізації та переданні в ході педагогічної діяльності і спілкування. Про розвиток поглядів на сутність

та зміст поняття «творче мислення» свідчить система ключових ознак, описана Н. Лаврентьевою: методична інтерпретація положень педагогіки і психології; широка ерудиція дослідника; системне подання досліджуваних об'єктів, властивостей і взаємозв'язків; комплексне використання діалектики, системного аналізу та системного підходу; необхідність врахування специфіки предметно-спеціального мислення; конкретизація загальних положень, доведення їх до часткових рекомендацій [7].

Так, Н. Василенко розглядає творче мислення в контексті методичної компетентності і трактує його як мислення, що забезпечує уміння педагога застосовувати наявні знання для реалізації цілей виховання і навчання відповідно до методичної теорії та конкретних умов навчання. Творче мислення – це певне бачення педагогом процесу конструювання й організації навчання свого предмета, бачення учня в контексті вивчення ним навчальної дисципліни тощо. Творче мислення педагога – це багаторівневе явище, оскільки в ньому відображаються конкретні установки, психолого-педагогічні знання, професійно-особистісні якості, способи розумових і практичних дій. Специфіка творчого мислення педагога визначається тим, що це не лише пізнавальний, а і конструктивно-перетворювальний процес. Найважливішою рисою цього виду мислення є осмислення кожної навчально-виховної ситуації, оперативний вибір і реалізація оптимального варіанта її вирішення в рамках методичної культури педагога [1].

Дослідники виділяють компетенції, які, за результатами аналізу підходів різних науковців, найбільшою мірою визначають характер і результативність формування творчого мислення в системі професійної підготовки майбутнього вчителя музики. Отже, студент оволодіває основами творчого мислення для:

- 1) майбутньої професійно-педагогічної діяльності, зокрема:
 - формування методичної компетентності стосовно викладання музичних дисциплін в школі;
 - групового та індивідуального навчання гри на музичних інструментах;
 - формування у дітей мислення, що дозволяє оволодіти індивідуальною методикою гри на музичному інструменті, яка в перспективі стане основою творчого саморозвитку в зазначеному аспекті;
- 2) подальшого саморозвитку інструментально-виконавської майстерності, зокрема:
 - розвитку здатності методично осмислити характеристики індивідуального стилю гри на музичному інструменті як засобу особистісної самоактуалізації;
 - оптимізації методики теоретико-практичної самоосвітньої діяльності щодо вдосконалення майстерності гри на музичному інструменті.

Аналіз представлених вище визначень творчого мислення свідчить про те, що сучасне трактування його сутності та функцій насамперед пов'язане з забезпеченням здатності вчителя:

- трансформувати методичні знання на рівень методичних компетенцій, методичної діяльності вчителя;
- до постійної оптимізації пізнавального, конструктивно-перетворювального процесу;
- переосмислити сутність освітньої діяльності, навчального процесу, системи вивчення музичних дисциплін, технологію інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя крізь призму нових освітніх стандартів;
- готовність до роботи в контексті цілісного освітнього простору, міждисциплінарної взаємодії, забезпечуючи інтегративну компетентність майбутнього вчителя;
- урахування специфіки предметно-спеціального мислення в рамках вивчення конкретної навчальної дисципліни.

Отже, творче мислення – це особливий вид когнітивної діяльності, що виявляється в методично усвідомленому використанні положень педагогіки та психології в навчанні та вихованні учнів, освоєнні, створенні та застосуванні нових педагогічних засобів. Творче мислення є головним механізмом трансформації методичних знань, умінь, сформованих на особистісно орієнтованій основі, методичній компетенції, що інтегрально визначає здатність педагога до

оптимального методико-технологічного забезпечення навчального процесу, реалізації завдань комплексного музичного розвитку школяра.

Такий підхід до розуміння мислення загалом і творчого мислення зокрема, розширює уявлення про змістово-технологічні особливості методичної діяльності сучасного вчителя музичного мистецтва. Нині вчитель вирішує як практичні, так і дослідницькі завдання, беручи активну участь у науково-дослідницькій діяльності освітнього закладу, здійснюючи науково-практичну діяльність з самостійно обраної методичної проблеми, представляючи результати своєї науково-практичної діяльності на семінарах і конференціях тощо.

Розглядаючи творче мислення як відносно самостійну специфічну діяльність, серед дій навчального характеру можна виокремити: детальне планування заняття, зокрема добір необхідних матеріалів, їхня адаптація, розподіл, використання прийомів навчання відповідно до рівня підготовки учнів, передбачення результатів такого планування, організацію самостійної роботи учнів, а також аналіз навчальної ситуації на занятті і, у разі необхідності, імпровізація, вибір правильного рішення, організація роботи учнів, зокрема контроль рівня їхніх умінь, розподілення уваги між компонентами навчального процесу тощо. Натомість дії дослідницького характеру реалізуються через самоосвіту, опрацювання наукової та навчальної літератури, підготовку і написання доповіді, постановку і вирішення завдання, аналіз уроку та діяльності учнів, узагальнення досвіду.

Щодо змісту та структурної організації творчого мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва, то варто зазначити, що структурна організація будь-якого професійно-педагогічного процесу надає можливість сформувати про них більш рельєфне уявлення, системне розуміння їхньої сутності, і що найголовніше – забезпечити коректне управління на основі усвідомлення характеристик складових, їх взаємовідносин у рамках цілісності.

Структурування творчого мислення здійснювалося на основі підходів до розуміння його сутності, особливостей функціонування в структурі професійного становлення майбутнього вчителя музики. Важливим аспектом творчого мислення майбутнього вчителя музики є його предметність, тобто професійне мислення, що містить у своїй структурі музичне, педагогічне і музично-педагогічне мислення. Взаємодія цих компонентів породжує нову якість – професійне мислення вчителя музики. Функціями професійного мислення вчителя музичного мистецтва дослідники вважають інтегративну, художньо-творчу, художньо-комунікативну, художньо-інформаційну, виховно-естетичну, орієнтаційно-регулятивну, прогностичну. Це дає змогу розглядати професійне мислення вчителя музичного мистецтва як синтез музичного та педагогічного аспектів мислення: сутність педагогічного аспекту мислення полягає в проєктуванні, організації та здійсненні музично-освітнього процесу; сутність музичного аспекту мислення полягає у створенні ситуації естетичного спілкування й емоційно-особистісного контакту з музикою, у процесі якого особистість вчителя й учня досягає висоти музичного мистецтва, смисл духовних і загальнолюдських цінностей. Практично в педагогічній діяльності вчителя музики ці два види мислення є невіддільними. Педагогічне мислення, специфічним різновидом якого є творче мислення, необхідне на всіх рівнях й етапах діяльності вчителя. Формування педагогічного мислення практичного типу містить високий рівень розвитку аналізу, рефлексії, прогнозування і перетворення.

На думку багатьох сучасних дослідників, педагогічне мислення складається з репродуктивного і продуктивного компонентів. Згідно з ними виокремлюються знання, що базуються на оперуванні формальною логікою (репродуктивні), і знання, що спираються на евристичні способи їх отримання (продуктивні). Засобом актуалізації знань є розумове завдання. Вони виділяють такі структурно-функціональні елементи професійного педагогічного мислення:

- професійні цілі, ідеали, образи, плани, принципи. Ці психічні утворення становлять елемент професійної спрямованості особистості і є системоутворюючими;
- світогляд, методологія – елемент, що зумовлює концептуальні підходи в педагогічному процесі;

- оцінка ситуацій, логіка рішення є проявом інтелекту, мови, довільності;
- інтуїція – відчуття і прийняття рішень на рівні емоцій, прояв мимовільності.

Зокрема А. Козир пропонує таку структуру педагогічного мислення:

- 1) мотиваційно-цільовий (відображає специфіку цілепокладання і мотивації професійного мислення вчителя);
- 2) функціональний (діагностичний, пояснювальний, прогностичний, проектувальний, комунікативний, управлінський);
- 3) процесуальний (евристичне оперування системою специфічних способів пошукової пізнавальної діяльності в процесі вирішення вчителем професійного завдання, що перед ним виникає);
- 4) змістовий (відображає специфіку педагогічних ситуацій і специфіку професійних завдань, що впливають з цих ситуацій);
- 5) операційний (відображає узагальнені, вироблені в педагогічній практиці вчителя способи вирішення ним професійних завдань);
- 6) рефлексивний (відображає способи контролю, оцінки та усвідомлення педагогом своєї діяльності) [4].

Узагальнення підходів різних дослідників щодо структурування професійно-педагогічного мислення, аналіз сутності творчо-методичної діяльності вчителя, яка визначає зміст його методичної компетентності, головні її функції дає підстави в загальному вигляді творче мислення представити через двохкомпонентну структуру: а) сегмент творчого мислення, який відповідає за формування та розвиток методичної компетентності вчителя музики, які набувають тенденцію до переходу на рівень саморозвитку і реалізується впродовж життя; б) сегмент творчого мислення, який відповідає за продуктивне методичне забезпечення навчальної діяльності учнів у процесі їх музичного розвитку на навчальних заняттях і поза ними, у процесі оволодіння виконавською майстерністю гри на музичних інструментах. Таке структурування мислення є досить умовним, оскільки виділені сегменти не функціонують автономно, а розвиваються у відповідному взаємозв'язку та взаємозалежності.

З огляду на зазначену вище позицію, можна виокремити такі структурні компоненти творчого мислення майбутнього вчителя музики:

- *мотиваційний*, за яким актуалізується мислення в процесі формування ставлення до майбутньої професійної діяльності як до цінності, сфери професійної, особистісної самореалізації, формуванні власної методики викладацької культури, виконавської творчості майбутнього вчителя музики;

- *когнітивний*, який визначає потребу та здатність до постійного професійного саморозвитку, поповнення методичних знань, умінь аналізування досвіду інноваційної діяльності вчителів музики, розвитку особистісних якостей, викладацької майстерності;

- *діяльнісний*, який визначає актуалізацію творчого мислення на етапі організації навчальної діяльності, здатність майбутнього вчителя адекватно оцінити навчальну ситуацію, враховуючи специфіку музичного розвитку школярів і визначити оптимальні методи та прийоми організації діяльності, ефективно їх реалізувати.

- *креативний*, який фіксує специфіку творчого мислення в процесі вивчення мистецьких дисциплін як сферу творчої діяльності як на етапі сприйняття та осмислення музичних творів, так і формування власної виконавської майстерності.

Щодо *мотиваційного* аспекту творчого мислення майбутнього вчителя музики зазначимо, що він виявляється під час вивчення ролі мотивації в мисленні, причому важливим є не лише визнання мотивів, що спонукає до здійснення розумової діяльності, а й включення мотивів до структури мислення. Формулювання цього положення ґрунтується на ряді фактів, які засвідчують значущість мотивації у визначенні характеру та змісту головних структурних одиниць розумового процесу і виявляються в розумінні, оцінюванні та прийнятті самого завдання, поставленого перед суб'єктом або сформульованого ним самостійно, а також фіксується у визначенні

кінцевих і проміжних цілей, які потрібно досягти. Для цього особистість: співвідносить власні можливості з характеристиками цілей на основі самооцінки результатів своєї діяльності; формує спрямованість мислення, відповідну її цілям; змінює характер процесів актуалізації власного досвіду, у виборі адекватних значень об'єктів мислення, оцінюванні їх властивостей, використанні латентних властивостей об'єктів; визначає склад дій та операцій, їхній зміст і характер; визначає кількісні та якісні характеристики кінцевих результатів розумової діяльності, її загальну продуктивність. Така підпорядкованість змістовних і структурних особливостей мислення його мотиваційній обумовленості виявляється характерною для всіх видів інтелектуальної діяльності людини.

Когнітивний компонент творчого мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва відповідає за спеціальну професійну підготовку (знання, вміння), що визначає основу методичної компетентності, здатності до продуктивної організації навчально-виховного процесу школярів, зокрема його грамотного методичного забезпечення. У контексті зазначених завдань мислення виступає інструментом аналізу навчально-методичної інформації, яку опрацьовує студент у процесі професійної підготовки, аналізу практичної діяльності вчителя музики, провідного педагогічного досвіду.

Діяльнісний компонент творчого мислення відповідає за забезпечення дієвості творчого мислення в процесі практичної організації навчальної діяльності, здатність майбутнього вчителя адекватно оцінити навчальну ситуацію, враховуючи специфіку музичного розвитку школярів і визначити оптимальні методи та прийоми організації діяльності, ефективно їх реалізувати.

У цьому контексті варто звернути увагу на важливу функцію та складову творчого мислення – *рефлексію*, яка є основою оцінювально-корекційної діяльності, неодмінною складовою компетентнісної моделі освіти. Методична рефлексія – це осмислення власних дій у процесі методичної діяльності шляхом самоспостереження, самопізнання і критичного оцінювання. Рефлексія студента на свою методичну діяльність сприяє усвідомленому розвитку його професійних якостей, становленню усіх компонентів методичної готовності. Рефлексивність мислення, яке є іманентною складовою когнітивного, діяльнісного, творчого складових мислення, пов'язане з процесами аналізування, оцінювання і на цій основі проєктування перспектив розвитку.

Варто зазначити, що будь-яка методична проблема є складною і багатоаспектною і саме процес аналізу передбачає її «розчленування» на складові, яке зазвичай постає досить формалізованим і штучним процесом, функціональне призначення якого є забезпечення більш глибокого осмислення сутності об'єкта з тим, щоб виявити не лише характеристики складових, а й особливості їх функціонування, взаємодії в контексті цілісного об'єкта. Наприклад, виконавська культура музиканта, учителя музики інтегрує художній, музикознавчий, методичний аспекти сприйняття, трактування музичного твору, що неодмінно позначається на його виконавській майстерності. Тому «розчленування» на складові є досить умовним, але воно виступає головною умовою комплексного аналізу. Виявлення причиново-наслідкових зв'язків, формулювання гіпотез є закономірним результатом попереднього етапу аналізу, що надає можливість не лише виявити досліджувані явища, факти, процеси, а і зрозуміти їхню природу, характер протікання, а отже, і фактори та залежності, що впливають на загальну продуктивність процесу.

Креативна складова визначає особливості творчого мислення в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя як сферу творчої діяльності, що набуває особливої актуальності на етапі формування власної виконавської майстерності. Характер і рівень розвитку творчого мислення відображає рівень методичної підготовки вчителя і є показником його методичної майстерності. Остання асоціюється з методичною творчістю, оскільки передбачає оволодіння системою певних умінь: пізнавальних, проєктувальних, адаптаційних, організаційних, мотиваційних, комунікативних, контролюючих, дослідницьких на творчому рівні, враховуючи індивідуальні особливості студента. Причому кожна з зазначених груп складається з окремих умінь, що є об'єктом оволодіння та розвитку. Можна виокремити інтегровані уміння як ознаки

діяльності вчителя-творця: уміння планувати уроки різних видів і передбачати результати цього планування; уміння аналізувати навчальну ситуацію і добирати правильне рішення; уміння імпровізувати в несподіваних ситуаціях і добирати адекватні прийоми; уміння контролювати та вимагати; уміння аналізувати діяльність колег і свою власну та здійснювати окремі види наукового дослідження. Можна стверджувати, що творча діяльність є складовою професійного навчання, професійної діяльності та слугує необхідною передумовою й умовою продуктивності діяльності вчителя музики. Це дає підстави розглядати методичну творчість як результат інтеграції елементів методичної культури і властивостей індивідуальності, що функціонує як узагальнена здатність оптимально здійснювати мотивовану навчальну діяльність за відповідних конкретних умов.

Креативність у структурі творчого мислення проявляється в уміннях застосувати на заняттях найбільш ефективні методи викладання, поєднувати навчальний процес із виховним, організувати самостійну підготовку студентів, використовувати технічні засоби навчання, розробляти і використовувати методичне забезпечення навчально-виховного процесу. Причому показником творчого мислення вчителя є адекватне визначення дидактичних і виховних цілей навчального заняття, знаходження нових шляхів опанування навчального матеріалу, планування рівнів засвоєння знань навчального матеріалу, розробка методичного забезпечення навчально-виховного процесу, відповідно до цілей і завдань навчання, індивідуальних особливостей, творчого потенціалу студентів, кожного конкретного студента (якщо йдеться про індивідуальні форми), а також до наявного власного досвіду професійної діяльності. Креативний компонент у структурі творчого мислення студента передбачає формування такої концепції та методики організації навчальної діяльності, за якою викладання відповідного блоку дисциплін буде програмуватися в контексті загальної музичної культури, а не характеризуватися вузько-прикладним характером. Такий тип і рівень навчання закономірно кваліфікувати як спосіб залучення майбутніх учителів до базових смислів і форм викладацької діяльності, яка зумовлює ефективне розв'язання актуальних проблем професійної підготовки сучасного вчителя.

Таким чином, аналіз різних підходів науковців до трактування сутності творчого мислення дав змогу виділити такі базові характеристики: мислення постає вищою формою активного і цілісного відображення педагогічного процесу у свідомості педагога; предметом мислення є цілеспрямоване пізнання і узагальнення суттєвих зв'язків і відношень педагогічних явищ, процесів мислення – інструмент оволодіння предметом і мистецтвом викладання; мислення – операційна основа досягнення цілей навчання.

Творче мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва є опосередкованим й узагальненим поняттям пізнання дійсності, що об'єднує весь комплекс знань та сприяє виявленню умов та конструктивних шляхів і засобів мисленнєвого розвитку особистості. Творче мислення є синтезом мисленнєвої діяльності, де пріоритетом визначено його професійне спрямування на професійну творчо-методичну діяльність. На відміну від репродуктивного, розвинене творче мислення актуалізує мотиваційно-творчу активність майбутнього вчителя музики, яка проявляється в органічній єдності з високим рівнем розвитку творчих здібностей, що дозволяє йому досягати значущих практичних результатів. У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва творче мислення постає головним механізмом трансформації методичних знань, умінь, сформованих на особистісно орієнтованій основі та спрямованих на творчо-методичні компетенції, які інтегрально визначають здатність педагога до оптимального методико-технологічного забезпечення навчального процесу, реалізації завдань комплексного музичного розвитку школяра.

Творче мислення розглядається в контексті творчо-методичної компетентності майбутнього вчителя музики, яка визначається як сформованість базових методичних знань, умінь на особистісно-орієнтованій основі, що зумовлюють інтегральну здатність до творчої професійної діяльності, моделювання навчально-виховних ситуацій в умовах, що постійно змінюються з максимальним урахуванням потенціалу та перспектив музичного розвитку кожного, а також

здатність вчителя до постійного професійного, особистісного саморозвитку. До загальнопедагогічних компетенцій належить: *теоретико-практична компетентність* як здатність вирішувати практичні педагогічні завдання на основі комплексного теоретичного аналізу; *інтегративно-перетворювальна компетентність* як здатність на основі інтеграції педагогічних, дидактичних, предметних, методичних знань визначити оптимальний підхід до розв'язання методичної проблеми, конструктивного розвитку педагогічної ситуації; *особистісно-детермінована компетентність*, що визначає здатність до формування індивідуального, особистісно орієнтованого стилю та методики професійної діяльності, здатність до продуктивного особистісного, професійного саморозвитку.

Проаналізовані компетенції, що характеризують діяльність саме вчителя музики:

– *спеціально-предметні компетенції* як здатність до особистісно означеного сприйняття, інтерпретації музичних творів, високої виконавської майстерності та індивідуальної творчості в зазначеному ракурсі;

– *комунікативні компетенції* як здатність до продуктивного художньо-педагогічного спілкування в процесі спільної роботи над музичними творами, організації навчальних занять з музики;

– *творчо-розвивальні компетенції* як здатність до саморозвитку у музичній, музично-методичній, музично-педагогічній сферах, особистісного саморозвитку, які інтегрально визначають готовність до постійного самовдосконалення впродовж життя.

Таким чином, здійснений аналіз наукової літератури дозволив констатувати, що формування креативної особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, який відзначався б високим рівнем конкурентоздатності, здатності до творчої, ефективної професійної діяльності, особистісної, професійної самореалізації, зумовлює необхідність модернізації системи його фахової підготовки. У зазначеному контексті особливої актуальності набуває проблема пошуку та реалізації можливостей оптимізації змісту, форм, методів, технологій формування у студентів творчого мислення як головного засобу методичного забезпечення освітнього процесу в сучасних умовах, що постійно змінюються. Теоретико-методологічний аналіз наукової літератури з проблем формування творчого мислення студентів дав можливість визначити, що саме компетентісно-діяльнісний підхід забезпечує вдосконалення фахової майбутнього вчителя, що сприяє створенню умов для самореалізації творчого потенціалу кожного студента.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем, що пов'язані з формуванням творчого мислення майбутніх учителів музичного мистецтва. Узагальнення результатів зумовлює необхідність продовження наукового пошуку щодо розвитку системи теоретичного й організаційно-методичного забезпечення формування музичного мислення та методичної компетентності студентів мистецьких дисциплін.

Використані літературні джерела

1. Василенко Н. В. Методичне середовище загальноосвітніх навчальних закладів: управління, технологій, практика : метод. реком. / Н. В. Василенко. – Вінниця : ВОПОПП, 2012. – 96 с.
2. Гузій Н. В. Ціле-змістовні аспекти підготовки вчителя з позицій категорії професіоналізму / Н. В. Гузій // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики. – 2001. – Вип. 5. – С. 182–190.
3. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова; за ред. З. Н. Курлянд. – 3-є вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2007. – 495 с.
4. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти : [монографія] / А. В. Козир. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 378 с.
5. Кузьмінський А. І. Вступ до університетських студій : навч. посіб. для студ. ун-тів / А. І. Кузьмінський. – Черкаси : ЧНУ, 2004. – 174 с.
6. Лабунець В. М. Інтегроване навчання майбутніх учителів музики: теорія та практика / В. М. Лабунець, Ж. Ю. Карташова. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2013. – 236 с.

7. Лаврентьєва Н. В. Структурно-функціональна модель формування творчого мислення майбутнього вчителя музики в процесі інструментально-виконавської підготовки / Н. В. Лаврентьєва // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти: наукове електронне видання / гол. ред. С. О. Омельченко, відп. ред. Л. Г. Гаврілова. – Слов'янськ : ДДПУ, 2016. – Вип. 4. – С. 236–247.

8. Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.

9. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія : монографія / В. Ф. Орлов; за заг. ред. І. А. Зязюна. – Київ : Наукова думка, 2003. – 262 с.

10. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

11. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичева, П. П. Федосеева, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

References

1. Vasylenko, N. V. (2012). *Metodychne seredovyshche zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: upravlinnia, tekhnologii, praktyka* [Methodical environment of general educational institutions: management, technologies, practice]. Vinnytsia, 96 p. [in Ukrainian].

2. Huzii, N. V. (2001). Tsile-zmistovni aspekty pidhotovky vchytelia z pozytsii katehorii profesionalizmu [Comprehensive and meaningful aspects of teacher training from the positions of the category of professionalism]. *Tvorcha osobystist vchytelia: problemy teorii i praktyky* – Creative personality of the teacher: problems of theory and practice. Vol. 5. P. 182–190. [in Ukrainian].

3. Kurliand, Z. N., & Khmeliuk, R. I. (2007). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of the higher school]. Kyiv, 495 p. [in Ukrainian].

4. Kozyr, A. V. (2008). *Profesiina maisternist uchyteliv muzyky: teoriia i praktyka formuvannia v systemi bahatorivnevoi osvity* [Professional skill of music teachers: theory and practice of formation in the system of multi-level education]. Kyiv, 378 p. [in Ukrainian].

5. Kuzminskyi, A. I. (2004). *Vstup do universytetskykh studii* [Introduction to university studies]. Cherkasy, 174 p. [in Ukrainian].

6. Labunets, V. M., & Kartashova, Zh. Yu. (2013). *Intehrovane navchannia maibutnikh uchyteliv muzyky: teoriia ta praktyka* [Integrated training of future music teachers: theory and practice]. Kamianets-Podilskyi, 236 p. [in Ukrainian].

7. Lavrentieva, N. V. (2016). Struktarno-funktsionalna model formuvannia tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky [Structural and functional model of the formation of creative thinking of the future music teacher in the process of instrumental and performance training]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty* – Professionalism of the teacher: theoretical and methodological aspects. Sloviansk, Vol. 4. P. 236–247. [in Ukrainian].

8. *Mystetstvo u rozvytku osobystosti* [Art in personality development] (2006). Chernivtsi, 224 p. [in Ukrainian].

9. Orlov, V. F. (2003). *Profesiine stanovlennia maibutnikh vchyteliv mystetskykh dystsyplin: teoriia i tekhnolohiia* [Professional formation of future teachers of art disciplines: theory and technology]. Kyiv, 262 p. [in Ukrainian].

10. Rudnytska, O. P. (2005). *Pedahohika zahalna ta mystetska* [General and artistic pedagogy]. Ternopil, 360 p. [in Ukrainian].

11. Ylycheva, L. F., Fedoseeva, P. P., Kovalev, S. M., & Panov, V. H. (Ed.) (1983). *Fylosofskyi entsyklopedycheskyi slovar* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Moscow, 840 p. [in Russian].

Anishchenko Natalia, Laskova-Yarmolenko Anastasia

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CREATIVE THINKING OF THE FUTURE MUSIC TEACHER

Summary.

The article proves the relevance of the mentioned problem, the analysis of scientific literature on the peculiarities of the formation of creative thinking in the process of professional training of the future music teacher is carried out. The essence, content and structure of a music teacher's creative thinking have been clarified, the basic characteristics of professional and pedagogical thinking have been singled out; the definition of the concept of creative thinking of the future music teacher as a component of his methodical and general professional competence is clarified.

It is proven that the creative thinking of the future teacher is a mediated and generalized concept of knowledge of reality, which integrates a complex of knowledge and contributes to the identification of conditions, constructive ways and means of mental development of the individual. Creative thinking is a synthesis of the thinking activity of a music teacher, where the priority is determined by his professional orientation towards professional creative and methodical activity. It is noted that, in contrast to reproductive, developed creative thinking actualizes the motivational and creative activity of the future music teacher, which manifests itself in organic unity with a high level of development of creative abilities, which allows him to achieve significant practical results. The structural components of the organization of the content of the creative thinking of the future music teacher are characterized, the functions of professional thinking and competencies characterizing his professional activity are defined,

Keywords: *cognitive activity; creative thinking; professional training; methodical competence; musical art.*

Стаття надійшла до редколегії 21 листопада 2022 року